

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5/1-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

To'rayev A.M. Talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik shartlari	185
Rahmanova M. Q. Uzluksiz ta'lim tizimida shaxs ijtimoiy faolligini oshirishning o'ziga xos pedagogik-psixologik xususiyatlari	191
Ernazarova M.J. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbga qadriyatli yondashuv ko'nikmasini shakllantirish	197
Rustamov B.X. Bўлажак педагогларнинг башоратлаш кўникмаларни шакллантиришнинг ўрни	202
Rasulov A.N. Ta'limda innovatsion klasterlarni amalga oshirishning afzalliklari	208

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Кадыров К.Б. Исламская культура: от философских и исторических пониманий к психологической сути	213
--	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Eshbayeva Z.N. Talabalarni nazariy mexanikaga oid kompetentligini rivojlantirish muammolari	217
Nasirova Sh.N., Jo'rayeva D.E. Umumta'lim maktablarida scratch dasturdan foydalanishning ahamiyati	224

БАСЛАЎЧИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Oteniyazova Sh. Mektepkе shekemgi jastaǵı balalardı hár tárepleme jetik etip tárbıyalawda kórkem ádebiyat shıǵarmalarınıń áhmiyeti	230
Baltabaeva B. Oqıw tapsırmaları arqalı baslawısh klass oqıwshılarınıń awızeki sóylew kónlikpelerin qalıplestiriw metodikası (tálim qaraqalpaq tilinde alıp barılatuǵın mektepler misalında)	235
Narimbetova Z.A. Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish	239
Ergalieva J.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli yosh guruhlarida intellektual ko'nikmalarini rivojlantirish	244
Tursunov I.G., Narimbetova Z.A. Boshlang'ich ta'limda matematika va uni o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlar xususiyatlari	249
Xalilova Z.Z. Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashga o'rgatishning 7 usuli	255
Jurayev O.T. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini matematika o'qitishda kompyuter vositalaridan foydalanishga tayyorlash imkoniyatlari haqida	258
Qo'shmurodova A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida Vatanga e'tiqod, vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish imkoniyatlari	264
Мамажонова Х.Ш. Мактабгача ёшдаги болаларга атроф-олам билан таништириш методикаси	268
Қодирова Д. Мактабгача ёшдаги болаларда креатив ёндашув асосида инновацион фикрлаш уникмаларини шакллантириш	273
Dauletmuratova A. Bo'lajak boshlang'ish sinf o'qituvchilarining diskursiv kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	277
Saburov D. «Boshlang'ish sinf o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning ilmiy- amaliy ahamiyati	282
Мамажонава Х.Ш. Мактабгача ёшдаги болаларга атроф-олам билан таништириш методикаси	289
Altibayeva G.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatini shakllantirish tizimini takomillashtirish yo'llari	296
Jumasheva G., Daniyarova Sh., Xaytmetova Sh. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bayram etaliklarini tashkil etishning mazmun-mohiyati	302

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Narimbetova Z.A.

*“Boshlang'ich ta'limda matematika va tabiiy fanlar kafedrası”
Chirchiq davlat pedogogika universiteti dotsent v.b*

Tayanch so'zlar: taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish, tahlil qilish, xulosa chiqarish, bilish, mashq, guruh, sinflarga ajratish.

Ключевые слова: сравнение, классификация, обобщение, анализ, вывод, знание, упражнение, группа, классификация.

Key words: comparison, classification, generalization, analysis, conclusion, knowledge, exercise, group, classification.

Резюме:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarni mantiqiy va tanqidiy fikrlashga fikrlashga o'rgatailadigan topshiriqlarning ahamiyati va zarurati keltirib o'tilgan. O'quvchilarning mantiqiy fikrlashi bilan birgalikda muammolarga tanqidiy yondashishni o'rgatish usullari berilgan.

Резюме:

В данной статье подчеркивается важность и необходимость задач, которые учат учащихся логически и критически мыслить на уроках начальной школы. Приведены методы обучения критическому подходу к проблемам вместе с логическим мышлением учащихся.

Summary:

In this article, the importance and necessity of tasks that teach students to think logically and critically in elementary school classes are highlighted. Methods are provided to teach students to think critically and approach problems in combination with logical thinking.

Yosh o'quvchilarda mantiqiy tushunchalarni shakllantirish ta'lim jarayonining muhim qismidir. Zamonaviy maktablarning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga, ularning o'ziga xosligi, mustaqilligi va ijodkorligini rivojlantirishga yordam berishdir. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda maktabning asosiy roli bolalarni birinchi tanlov sifatida berilgan tanlovlardan xulosa chiqarishga o'rgatishdir. Ushbu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'p hollarda o'quvchilarning bilish qiziqishlarini shakllantirishga bog'liq.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev takidlaganidek: “Matematika hamma fanlarga asos.Bu fanni yaxshi bilgan bola aqilli,keng tafakkurli bo’lib o’sadi,istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi”[1].

Boshlang’ich sinflrdayoq bolalar mantiqiy operatsiyalar elementlarini (taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish, tahlil qilish va boshqalar) o’rganishlari kerak. Shunday ekan, boshlang’ich sinf o’qituvchisi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu bolalarga xulosalar tuzish, bir-biri bilan mantiqiy bog’liq bo’lgan dalillar, bayonotlar keltirish, xulosalar chiqarish, o’z mulohazalarini asoslash, mustaqil fikrlash mantiqini rivojlantirishdir , pirovardida mustaqil ravishda bilim oladi. Matematika bu katta darajada amalga oshirilishi mumkin bo’lgan fandır[2]. Ko’pgina tadqiqotchilar E.V. Veselovskaya, E.E. Ostanina, A.A. Stolyar, L.M. Fridman kichik yoshdagi maktab o’quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo’yicha maqsadli ishlar tizimli bo’lishi kerakligini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, psixologlarning tadqiqotlari kichik maktab o’quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish jarayonining samaradorligi maxsus rivojlantiruvchi ishlarni olib borish uslubiga bog’liq degan xulosaga kelishga imkon beradi. Ushbu mualliflarning asarlari shuni isbotlaydiki, to’g’ri tashkil etilgan o’qitish natijasida boshlang’ich maktab o’quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini, xususan, o’z xulosalarini umumlashtirish, tasniflash va asoslash qobiliyatini juda tez egallaydilar.

Tafakkurni rivojlantirish, aqliy operatsiyalarni, fikrlash qobiliyatini takomillashtirish bevosita ta’lim usullariga bog’liq. Boshlang’ich maktab o’quvchilarining o’quv materialini muvaffaqiyatli o’zlashtirishining zaruriy sharti mantiqiy fikrlash, vizual yordamsiz xulosalar chiqarish va ma’lum qoidalarga muvofiq hukmlarni solishtirish qobiliyatidir[4].

Matematika darslarida 1-sinfдан boshlab bolalarning bilish imkoniyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus topshiriq va topshiriqlar kiritiladi. Rivojlantiruvchi xarakterdagi qo’shimcha vazifalar qo’llaniladi, bilimlarni yangi sharoitlarda qo’llashni talab qiladigan mantiqiy xarakterdagi vazifalar va bolalarda tanqidiy, mantiqiy va ijodiy fikrlashni shakllantiradigan turli xil texnikalardan foydalanish amaliyotida qo’llaniladi.

Darslarda qiziqarli topshiriqlar va hazil masalalari, sonli, geometrik boshqotirmalar, sehrli kvadratlar, matematik boshqotirmalar, krossvordlar, turli interfaol mashqlardan foydalaning - bularning barchasi boshlang’ich maktab o’quvchilarining bilim darajasini oshirishga yordam beradi. Bunday matematika darslarida o’quvchilarning qiziqishi katta, faol, zavq bilan ishlaydi. Shuning uchun o’qituvchining vazifasi bolalarning yangi, nostandart narsalarga moyilligi, berilgan muammolarni mustaqil ravishda hal qilish istagi yanada rivojlanishi

mumkin bo'lgan barcha sharoitlarni yaratishdir. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun matematika darslarida quyidagi mashqlardan foydalaniladi:

I. Ob'ektlarning xususiyatlarini tasniflash

1. 37 soni qanday raqamlardan iborat?
2. Sonlar qanday raqamlar bilan boshlanadi: 14, 18, 25, 46, 37, 56?
3. 2, 24, 241 sonlarining alomatlarini ko'rsating.
4. Uchburchak, kvadrat, beshburchakning xususiyatlarini ayting.
10. Nima uchun bu figura uchburchak deb ataladi?

II. Berilgan belgilar bo'yicha ob'ektlarni tanib olish

1. Qaysi ob'ekt bir vaqtning o'zida quyidagi xususiyatlarga ega:

- a) 4 ta tomon va 4 ta burchakka ega;
- б) 3ta tomon va 3 ta burchakka ega.

2. Shaklning nechta uchi bor, u nechta kesmadan iborat? Bu shakl qanday deb ataladi?

3. Tushurib qoldirilgan raqamlarni to'ldiring:

- a) 5, 15, ... 35, 45;
- б) 34, 44, 54, ..., ..., 84;
- в) 12, 22, ..., 42, 52, ..., 72;
- г) 6, 12, 18, ..., 30, 36, ...; v.k.

4. Misollarda qanday raqamlar etishmayapti?

- a) $15+5 \times 2=25$
- б) $15+5 \times 4=35$
- в) $15+5x \dots = \dots$
- г) $15 \times 5x \dots = \dots$
- д) $15+5x \dots = \dots$

III. Ob'ektlarning muhim xususiyatlarini aniqlash qobiliyatini shakllantirish

1. Uchburchak (burchaklar, tomonlar, chizmalar, fanera, karton, maydon)

Javob: (Burchaklar, tomonlar).

2. Kub (burchaklar, chizilgan, tosh, yon)

Javob: (burchaklar, yon tomonlar)

IV. Ikki yoki undan ortiq narsalarni solishtirish

1. Raqamlar qanday o'xshash?

a) 7 va 71 б) 77 va 17 в) 31 va 38 г) 24 va 624 д) 3 va 13 е) 84 va 754

2. Uchburchak va to'rtburchak o'rtasidagi farq nima?

3. Quyidagi raqamlarda umumiy xususiyatlarni toping:

a) 5 va 15 б) 12 va 21 в) 20 va 10 г) 333 va 444 д) 8 va 18 е) 536 va 36

V. Ob'ektlar va hodisalarning tasnifi.

Doiralar berilgan: katta va kichik, qora va oq. Ular 2 guruhga bo'linadi:

Doiralar nimaga asoslanib bo'linadi:

a) rangiga ko'ra b) o'lchamiga ko'ra;

Doiralar berilgan: katta va kichik, qora va oq. Ular 2 guruhga bo'linadi:
Doiralar nimaga asoslanib bo'linadi:

a) rangiga ko'ra b) o'lchamiga ko'ra; s) rangi va o'lchamiga ko'ra

VI. Ob'ektlarni berilgan asosga ko'ra sinflarga bo'lish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar.

1. Quyidagi raqamlarni 2 guruhga ajrating:

2,13,3,43,6,55,18,7,9,31

bir xonali sonlar _____

ikki xonali sonlar _____

2. Raqamlar guruhlarini bir so'z bilan nomlang:

a) 2,4,6,8 — bu _____

b) 1,3,5,7,9 — bu _____

VII. Matematik jumboqlar, boshqotirmalar.

VIII. Mantiqiy masalalar.

1. To'rtta 2 raqami hamda to'rtta arifmetik amal, qavslar yordamida 0; 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 sonlarini hosil qilish mumkinmi?

2. Kichkina qutida 4 paket, kattasida esa 9 paket sharbat bor. Oshxona navbatchisi qutilarni ochmasdan 24 dan kichik bo'lmagan ixtiyoriy sondagi sharbat paketlarini ajratib bera olishini aytdi. U xaqmi?

3. To'rtta ketma-ket kelgan butun sonlar to'rt xonali sonning minglar, yuzlar, o'nlar, birlar xonasi raqami. Agar bu sonning raqamlari teskari tartibda yozilsa, berilgan son qancha ortadi?

4. Ali va Vali quyidagicha o'yin o'ynamoqda: Dorskaga 2007 soni yozilgan. Har bir yurishda hosil bo'lgan sondan dastlabki sonning noldan farqli biror raqami ayiriladi. Yurishidan so'ng dorskada nol soni qoldirgan o'yinchi yutadi. Bu o'yinda kim yutadi?

5. Bir qurbaqa 30 m quduqdan kunduz 3 metr yuqoriga kechalari 2 metr pastga harakat etsa, quduqdan necha kunda chiqadi?

6. Bir kuni ikki matematik uchrashib qolibdi. Hol ahvol so'rashgach birinchi matematik do'stidan so'radi: - Hozir necha yoshdasiz? ikkinchi matematik javob berdi: - Men tug'ilganda otam 25 yoshda edilar, hozir otam va mening yoshimizni qo'shsak 89 bo'ladi.

7. Kechadan oldin Anvar 17 yosh edi. Keyingi yilda u 20 yoshga kiradi. Bunday bo'lishi mumkinmi qanday qilib?

8. Yon daftar muqovasi bilan 200 so'm turadi. Agar yon daftar muqovasidan 100 so'm qimmat tursa, yon daftarning o'zi qancha turadi?

9. Otda ketayotgan Kenja botirga dashtda bo'rilar galasi hujum qildi. Kenja botir ikkita bo'ri yonidan o'tayotganda, bu bo'rilar unga tashlandilar. Kenja botir

bo'rilarga chap berdi, bo'rilar esa bir-biri bilan to'qnashib, yarador bo'lishdi. Shu chap berish usulini qo'llab, Kenja botir barcha bo'rilarni yarador qildi. Galada 23 ta bo'ri bo'lgan bo'lishi mumkinmi?

10. Birinchi uyumda 5 ta tosh, ikkinchisida 7 ta tosh bor. Ikkita o'yinchi navbat bilan tosh olishadi. Bitta uyumdan bitta yoki har bitta uyumdan bittadan tosh olish mumkin. Ohirgi toshni kim olsa, shu o'yinchi yutadi. O'yinda kim yutadi?

Bu kabi mantiqiy tafakkurni o'stiruvchi masala va misollarni yechishda boshlang'ich sinf o'qituvchilari qulay va oson bo'lgan metod va usullardan foydalanishlari kerak. Usullarni tanlashda yechadigan misol yoki masalamrga tanlagan metod yo usul mos tushishiga va bu metod va usul orqali bola yechayotgan misol va masalani qay darajada tushinishiga e'tibor berishlari kerak. Umumiy o'rta ta'lim milliy o'quv dasturi metodologiyasining asosiy vazifalari sirasida o'zining "men"ligi, intellektual salohiyati, ma'naviyati va dunyoqarashi ustida mustaqil ishlash hamda 21-asr ko'nikmalarini tanqidiy-kreativ fikrlash, ijodkorlik, hamkorlikda ishlash, muammolarga yechim topishni o'quvchilarda shakllantirish" belgilab berildi.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinflarda matematika darslarida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish, mantiqiy tafakkurni o'stirish bugungi kunning dolzarb muammosi. Mantiqiy tafakkurni o'stiruvchi misol va masalalar esa ilk maktabga qadam qo'ygan yildanoq o'rgatilyapti va darsliklarimizda ham bu kabi misol va masalalarning kiritilishiga kuchli e'tibor berilyapti.

Adabiyotlar:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.
2. Abdullayeva B.S., Boboqulov O'. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini rivojlantirishning psixologik tafakkurini rivojlantirish" / "Pedagogik ta'lim" jur., - TDPU, 2004, 4-son, 27-28 betlar.
3. Qo'chqorov A., Ismailov Sh. Mantiqiy masalalar // Toshkent, 2008
4. Бакина Т. И учеба, и игра; математик. Издательство: Академия, 2014.
5. Фаязова Д.Т. Условия формирования профессиональных компетенций Scientific Impulse 1 (8), 565-570 2023
6. K. Ostanov, U.B Navruzov, B.E Boboyev. Ba'zi matematik masalalarni yechishda klassik tengsizliklardan foydalanish usullari // Academy, 55-57b. 2022y.
7. Quzmanova G. B., Davlatova M. A. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini Tashxis etishda timss hamda pisa xalqaro Baholash dasturlaridan foydalanish metodikasi. Муғаллим ҳам ўзлик-сиз билимлендириў. 1/3-сан . 95-99-betlar. Нөкис .2023.
8. Musurmonova M. ,Pardaboyeva R. Boshlang'ich sinfda matematikadan darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish. Ta'limning darsdan tashqari yordamchi shakllari // Образование наука и инновационные идеи в мире. № – 18 Часть–2_ Апрель–2023.
9. Формирование математической грамотности учащихся начальных классов путём интеграции.
10. З.А. Наримбетова. Формирование математической грамотности учащихся начальных классов путём интеграции / Web of Teachers: Inderscience Research, ISSN (E): 2938-379X, Volume 2, Issue 03, March 2024. 63-66 b.